

УДК 159.9.316.6

А. В. ПОДОБИНСЬКА,

студент

навчально-наукового інституту права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

Л. О. ШЕВЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри загальної та практичної психології

навчально-наукового інституту права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

Досліджено особливості особистісної саморегуляції вихованців дитячого будинку. Виявлено, що вихованці дитячого будинку переважають над дітьми, які виховуються в сім'ях, за шкалами «планування» та «самостійність», що свідчить про те, що у вихованців дитячого будинку більш сформована потреба у свідомому плануванні своєї діяльності, вони більш здатні самостійно планувати діяльність та поведінку, організувати роботу з досягнення мети, контролювати хід її виконання, аналізувати та оцінювати результати діяльності.

Дитинство – це період життя, коли закладаються фундаментальні якості особистості, які забезпечують її психологічну стійкість у майбутньому. В особливому становищі перебувають соціальні сироти. Аналіз явища соціального сирітства дозволяє констатувати, що такі діти мають низку психологічних особливостей, які, зокрема, можуть виявлятися в особливостях їх саморегуляції. В умовах економічної кризи, політичної та соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації нашого суспільства постає проблема щодо необхідності розроблення нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають в особливі складних і дискомфортних умовах. Це стосується, зокрема, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Дитина, яка залишилась без батьківського піклування, глибоко переживає кризу, перебуває у стані морально-духовної травми, пов'язаної з відсутністю поряд близьких людей, відчуває дисгармонію, тривожність, фобії, незахищеність, безпорадність, непотрібність. Навіть за умови зовнішнього благополуччя в перебуванні дитини в дитячому будинку сукупність негативних чинників, серед яких: відсутність виховного впливу родинного виховання, негативна спадковість, обмеженість уявлень про довкілля, скутість соціальних контактів, мінімум позитивного соціального досвіду, – негативно впливає на процес формування життєвої компетентності, важливим підґрунтям якої є набуття особистістю самостійності в різних видах діяльності, соціальних проявах вже з раннього дитинства [1, с. 20].

Вагомий внесок у дослідження проблеми саморегуляції зробив Г. С. Никифоров. На його думку, під саморегулюванням можна розуміти свідомий вплив людини на психічні процеси, стани, властивості, діяльність, особисту поведінку з метою зберігання або зміни характеру їх функціонування. Головним конструктом у поглядах Г. С. Никифорова на перебіг саморегуляції є самоконтроль людини, який він визначив як усвідомлення й оцінення суб'єктом особистих дій, психічних процесів і станів.

Проблема саморегуляції діяльності з точки зору функціонального підходу найбільш ґрунтовно була досліджена О. А. Конопкіним та його послідовниками. Запропонована функціональна структура процесу саморегуляції включала мету діяльності, що прийнята суб'єктом (мету), суб'єктивну модель значущих умов діяльності (модель умов), програму виконавчих дій (програму), систему критеріїв успішності діяльності (критерії успіху), інформацію щодо реально досягнутих результатів (інформацію про результати), рішення щодо корекцій системи [2, с. 56].

В. І. Моросанова використала функціональну модель О. А. Конопкіна для розроблення концепції стилів саморегулювання довільної діяльності людини. Згідно з концепцією визначаються дві форми індивідуальних стилів: індивідуальний стиль реалізації дії (різних видів активності) та індивідуальний стиль функціонування свідомості (саморегуляції такої активності). Саморегуляція довільної активності людини визначається як системно організований

психічний процес щодо ініціації, побудови і керування всіма видами і формами зовнішньої і внутрішньої активності, що спрямовані на досягнення визначених цілей. При цьому процес саморегуляції розглядається як цілісна, відкрита інформаційна система, що реалізує взаємодію функціональних ланок, які визначаються специфічними регуляторними функціями, що системно пов'язані у загальному процесі регуляції. Модель системи усвідомленого саморегулювання включає функціональні ланки мети діяльності, моделі значущих умов, програми виконавчих дій, критеріїв успішності, оцінки і корекції результатів. Кожна ланка реалізується відповідним регуляторним процесом: плануванням цілей, моделюванням умов, програмуванням, контролем і корекцією результатів. Для обґрунтування існування стійких індивідуальних відмінностей у регуляторіці була застосована класифікація особистісних акцентуацій К. Леонгарда. В. І. Моросанова вважає, що К. Леонгард доцільніше, ніж автори інших типологій, визначає способи організації поведінки, що тісно пов'язані з особистісним рівнем регуляції поведінки [3, с. 6].

Розвиваючи погляди Дж. Роттера (теорія соціального навчання), О. Г. Ксенофонтова пропонує інтерпретацію локусу контролю як критерію визначення рівнів розвитку особистісної саморегуляції. На її думку, наявність внутрішнього локусу контролю є показником готовності до усвідомленого цілеспрямованого саморегулювання. Вона вважає, що звичайний

перебіг саморегуляції сенсомоторного рівня не передбачає підключення світогляду особистості. Визначення людини суб'єктом своєї життєдіяльності залежить не тільки від регуляторних умінь, але й від уявлення про можливість людини в цьому світі, тим самим відображаючи рівень соціального розвитку особистості. О. Г. Ксенофонтова вважає здатність інтервалів бачити себе причиною будь-яких результатів своєї життєдіяльності, а також зауважує, що їх віра в особисті можливості не має нічого спільного зі станом виключної спрямованості на себе. Дослідниця формулює припущення, що внутрішній локус контролю сприяє розвитку ділової спрямованості. Про ступінь розвитку саморегуляції свідчить ставлення людини до свого минулого і майбутнього [3, с. 7].

Мета даної статті – виявити і вивчити особливості особистісної саморегуляції вихованців дитячого будинку.

Для вивчення особливості особистісної саморегуляції вихованців дитячого будинку ми використали методику «Діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції» В. І. Моросанової.

Випробуваними виступили: 1) вихованці дитячого будинку № 4 м. Харків (75 осіб); 2) учні ЗОШ № 36 м. Харків (81 особа). Вік досліджуваних становив 15–18 років. Статистичне оброблення результатів здійснено за допомогою t-критерію Стьюдента. Результати дослідження представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Шкали	Вихованці дитячого будинку	Діти, які виховуються в сім'ях	T	P
Планування	6,47 ± 0,40	5,10 ± 0,45	9,79	0,01
Моделювання	5,18 ± 0,42	5,70 ± 0,43	5,80	0,05
Програмування	6,12 ± 0,37	5,65 ± 0,35	1,34	–
Оцінювання результатів	5,29 ± 0,39	6,40 ± 0,20	10,09	0,01
Гнучкість	6,47 ± 0,33	6,25 ± 0,43	1,83	–
Самостійність	5,12 ± 0,34	4,85 ± 0,42	2,08	0,05
Загальний рівень	29,94 ± 1,15	29,55 ± 1,15	1,00	–

За шкалою «програмування», де показники у вихованців дитячого будинку становлять 6,12 ± 0,37 проти 5,65 ± 0,35 у дітей, що виховуються в сім'ях, не визначено вірогідних відмінностей. Не виявлено також значущої різниці між вихованцями дитячого будинку (6,47 ± 0,33) та дітьми, що виховуються в сім'ях (6,25 ± 0,43), за шкалою «гнучкість» та за шкалою «загальний рівень саморегуляції»: показники у вихованців дитячого будинку станов-

лять 29,94 ± 1,15 проти 29,55 ± 1,15 у дітей, що виховуються в сім'ях.

Отримані результати свідчать про наявність вірогідних відмінностей за шкалою «планування», де показники у вихованцях дитячого будинку становлять 6,47 ± 0,40 проти 5,10 ± 0,45 у дітей, що виховуються в сім'ях ($p \leq 0,01$). Зафіксоване вірогідне підвищення показника дозволяє вважати, що у вихованців дитячого будинку більш сформована потреба у свідомому

плануванні своєї діяльності, їх плани більш реалістичні, деталізовані та стійкі, мета діяльності визначається самостійно.

Також виявлено достовірні відмінності за шкалою «моделювання»: показники у вихованців дитячого будинку становлять $5,18 \pm 0,42$ проти $5,70 \pm 0,43$ у дітей, що виховуються в сім'ях ($p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що діти, які виховуються в сім'ях, більш здатні виділяти значні умови досягнення мети як у проміжних ситуаціях, так і в перспективному майбутньому. В умовах несподіваної зміни обставин, вони більш гнучко змінюють модель значущих умов та програму дій.

За шкалою «оцінювання результатів» також виявлено достовірні відмінності. У вихованців дитячого будинку показник становлять $5,29 \pm 0,39$ проти $6,40 \pm 0,20$ у дітей, що виховуються в сім'ях ($p \leq 0,01$). Такі відмінності дозволяють вважати, що у дітей, які виховуються в сім'ях, більш розвинена та адекватна самооцінка, більш сформовані та стійкі суб'єктивні критерії оцінки успішності досягнення результатів, більш гнучко адаптуються до змін умов.

Виявлено достовірні відмінності за шкалою «самостійність», де показники у вихованців дитячого будинку становлять $5,12 \pm 0,34$ проти $4,85 \pm 0,42$ у дітей, що виховуються в сім'ях

($p \leq 0,05$). Зафіксоване вірогідне підвищення показника дозволяє вважати, що вихованці дитячого будинку більш автономні в організації своєї активності, більш здатні самостійно планувати діяльність та поведінку, організовувати роботу за досягнення мети, контролювати хід її виконання, аналізувати та оцінювати результати діяльності.

Висновки. Існує багато різноманітних трактувань поняття саморегуляції. Поняття саморегуляції як доцільного функціонування живих систем різних рівнів організації та складності отримало розвиток як у закордонній, так і у вітчизняній психології. Сьогодні саморегуляцію визначають як системний процес, що забезпечує адекватну умовам мінливість, пластичність життєдіяльності суб'єкта на будь-якому з її рівнів.

За результатами дослідження, вихованці дитячого будинку переважають над дітьми, що виховуються в сім'ях, за показниками двох шкал – «планування» і «самостійність». На наш погляд, це пояснюється тим, що вихованці дитячого будинку діють і приймають рішення найчастіше самі, ні з ким не порадившись. Дітей, які виховуються в сім'ях, у такому віці не можна назвати повністю самостійними, оскільки більшість рішень за них приймають батьки.

Список використаної літератури

1. Пеша І. В. Соціальне становлення дітей у дитячих будинках сімейного типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Пеша Ірина Василівна. – К., 2000. – 20 с.
2. Васильєв С. П. Рівні та структурно-функціональні моделі саморегуляції людини / С. П. Васильєв // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2010. – Т. XII. – Ч. 4. – С. 56–66.
3. Моросанова В. И. Личностные аспекты саморегуляции произвольной активности человека / В. И. Моросанова // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23. – № 6 – С. 6–7.

Надійшла до редколегії 23.01.2012

ПОДОБИНСКАЯ А. В., ШЕВЧЕНКО Л. А. ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНОЙ САМОРЕГУЛЯЦИИ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА

Использованы особенности личностной саморегуляции воспитанников детского дома. Выявлено, что воспитанники детского дома преобладают над детьми, которые воспитываются в семьях, по шкалам «планирование» и «самостоятельность», что говорит о том, что у воспитанников детского дома больше сформирована потребность в осознанном планировании своей деятельности, они более способны самостоятельно планировать деятельность и поведение, организовывать работу по достижению цели, контролировать ход ее выполнения, анализировать и оценивать результаты деятельности.

PODOBYNSKA A., SHEVCHENKO L. PERSONAL CHARACTERISTICS OF SELF-REGULATION OF ORPHANAGE PUPILS

Personal characteristics of self-regulation of orphanage pupils are researched. It is revealed that orphanage pupils is dominated by the children who are brought up in families on the two scales: «planning» and «autonomy», which suggests that orphanage pupils have more conscious need to plan their activities, they are more capable to plan activities and behavior, work on achievement of the purpose, control the progress of its implementation, analyze and estimate the results of the activity.